

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ
JOHN BENNET

Αιγαιακή αρχαιολογία με ανθρωπολογικά ερωτήματα

Στοχαστικός, προσηνής, άνθρωπος με χιούμορ, ο καθηγητής Αιγαιακής Αρχαιολογίας, John Bennet, διευθύνει τη Βρετανική Σχολή Αθηνών επί επτά χρόνια (2015–2022). Στις μέρες του η ΒΣΑ έγινε περισσότερο γνωστή και επίσης πιο προσβάσιμη. Η έκδοση του NEON (2018) με έργα του Α. Λόλη έφερε πολύ κόσμο στον κήπο της για πρώτη φορά. Σε μια Σχολή που δεν σχεδιάστηκε ως βάση ανασκαφών, η σημαντική συνεισφορά του Διευθυντή της στη διεύρυνση των επιστημονικών ενδιαφερόντων της ήταν μονόδρομος.

01

Ο John Bennet κρατά σημειώσεις κατά τη διάρκεια της έρευνας πεδίου στο πλαίσιο του Pylos Regional Archaeological Project (1992–1994). Φωτ.: PRAP Archive.

Συνέντευξη στην Αγγελική Ροβάτσου

Ενα καλό ίδρυμα διαθέτει μια δική του ζωή πέρα από τα επιμέρους τμήματά του: τη Βρετανική Σχολή Αθηνών την αποκάλεσαν «την καλύτερη ακαδημαϊκή λέσχη της Ευρώπης», γράφει η Helen Waterhouse, συγγραφέας της επετει- ακής έκδοσης για τα πρώτα 100 χρόνια της Σχολής. Με γλαφυρό ύφος και με γνώση εκ των έσω διατρέχει την ιστορία της ΒΣΑ χωρίς να παραλείπει ιστορικές λεπτομέρειες.

Από τις ξένες Σχολές ή Ινστιτούτα που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα, οι μισές περίπου δεν περιλαμβάνουν στο όνομά τους το επίθετο «αρχαιολογικός». Η Βρετανική Σχολή Αθηνών πάντως εξαρχής δεν ήθελε έναν τέτοιο περιορισμό. Η έρευνά της ποτέ δεν υπήρξε αποκλειστικά αρχαιολογική, ούτε περιορίστηκε στην αρχαιότητα· σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας της εμφανίστηκαν στο προσκήνιο και άλλες επιστήμες, όπως η ανθρωπολογία, η γλωσσολογία, η γεωγραφία, οι πολιτικές επιστήμες αλλά και η ιστορία, η επιγραφική, η γραμματολογία, η ιστορία της τέχνης και η φιλοσοφία. Η ερευνητική της ευρύνοια αντικατοπτρίζεται στο περιοδικό της —*Annual of the British School at Athens*— το οποίο εκδίδεται χωρίς διακοπή από το 1894.

Όταν, το 1886, ιδρύθηκε η Βρετανική Σχολή, το οικοπέδο της Μονής Πετράκη που της είχε παραχωρηθεί βρισκόταν ακόμη εκτός σχεδίου πόλεως. Η οικονομική δυσπραγία του πρώτου καιρού είχε επιβάλει ανασκαφές μικρής κλίμακας (Σπάρτη, Παλαιάκαστρο, Μυκήνες, Μακεδονία κ.ά.). Με τη γενναιόδωρη προσφορά της Κνωσού από τον Arthur Evans, το 1920 η Βρετανική Σχολή αποκτά για πρώτη φορά έναν μόνιμο ανασκαφικό χώρο εκτός Αθηνών, ο οποίος κάλυπτε τις περιόδους από τη Νεολιθική έως τη Βυζαντινή και ήταν συγκρίσιμος με την Ολυμπία ή τη Σάμο των Γερμανών, τους Δελφούς, τη Δίλο ή τα Μάλια των Γάλλων, την Κόρινθο ή την Αγορά των Αμερικανών, τη Φαιστό των Ιταλών. Όταν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο τα οικονομικά της Σχολής βρέθηκαν σε θέση περισσότερο επισφαλής παρά ποτέ, θα προσφερθούν στο Ελληνικό Δημόσιο το ανάκτορο του Μίνωα, η Βίλα Αριάδνη και όλη η περιοχή της Κνωσού, εκτός από την «Ταβέρνα» και τον κήπο της. Η προσφορά ίσχυσε από το 1952.

Τη φροντίδα των εγκαταστάσεων της Σχολής, ως μέρους της αθηναϊκής κληρονομιάς, έχει πλέον αναλάβει η Υπηρεσία Νεωτέρων Μνημείων. Όσο για τον κήπο, υπήρξε ανελλιπώς το σκηνικό της ετήσιας δεξίωσης που διοργάνωνε ο Διευθυντής, γεγονός που παλαιότερα αναφερόταν στις κοσμικές στίλβες του ελληνικού Τύπου.

Η Βρετανική Σχολή βρίσκεται ανάμεσα σε δύο βασιλικές οικογένειες, τη βρετανική και την ελληνική. Τον Ιανουάριο του 1895 η βασίλισσα Όλγα είχε θέσει τον θεμέλιο λίθο του Ξενώνα. Τον Απρίλιο του 1904 ο Διάδοχος Κωνσταντίνος εγκαινίασε τη Βιβλιοθήκη Penrose. Ο Marcus Tod (Υποδιευθυντής και Βιβλιοθηκονόμος) ανέλαβε για ένα διάστημα ρόλο διδασκάλου για κάποια από τα μέλη της ελληνικής βασιλικής οικογένειας.

Οι εορτασμοί του 1905 και 1906 χρίζουν ιδιαίτερες μνείας. Το 1905 η Αθήνα φιλοξένησε ένα Αρχαιολογικό Συνέδριο στο οποίο προήδρευε ο Διάδοχος. Για το Συνέδριο η Σχολή οργάνωσε μια δεξίωση στον κήπο της στην οποία παιάνιζε ελληνική στρατιωτική μπάντα. Τότε, η βασίλισσα της Αγγλίας Αλεξάνδρα, αδελφή του βασιλιά της Ελλάδας Γεωργίου Α΄, επισκέφθηκε τη Σχολή με το βασιλικό ζεύγος της Ελλάδας και διάφορους Δανούς πρίγκιπες.

Τον Απρίλιο/Μάιο του 1906 τελέστηκαν στην Αθήνα οι θερινοί Ολυμπιακοί Αγώνες, γνωστοί ως Μεσοολυμπιακοί. Ο βασιλιάς Εδουάρδος, πάτρωνας της Σχολής από την ανάρρησή του στον θρόνο, ήταν στην Αθήνα με τη βασίλισσα Αλεξάνδρα, την πριγκίπισσα Βικτωρία, τον πρίγκιπα και την πριγκίπισσα της Ουαλίας, που επέστρεφαν από την Ινδία. Ο Διευθυντής της Σχολής (R. Carr Bosanquet) έκανε τον γύρο της Ακρόπολης με τον Εδουάρδο προτού ο ίδιος και η κυρία Bosanquet, «έχοντας ειδοποιηθεί μόλις τέσσερις ώρες πριν», παραθέσουν τσάι στους Βρετανούς βασιλικούς επισκέπτες και όλα τα μέλη της ελληνικής βασιλικής οικογένειας.

Στη βρετανική σφαίρα επιρροής, η Ελλάδα στα χρόνια των δύο Παγκόσμιων Πολέμων είναι το θέατρο ενός παιχνιδιού κατασκοπείας και αντικατασκοπείας στο οποίο

02

**ΤΟ ΕΡΓΟ ΜΑΣ
ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΖΕΤΑΙ
ΑΠΟ ΤΡΕΙΣ ΛΕΞΕΙΣ-
ΚΛΕΙΔΙΑ: ΠΑΡΑΔΟΣΗ,
ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ,
ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ.**

εμπλέκονται και μέλη της Βρετανικής Σχολής. Παλαιά μέλη της Σχολής πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους με διάφορες ιδιότητες μέσα και γύρω από την Ελλάδα. Παλαιοί φοιτητές της βρέθηκαν στην Κρήτη, στην Πίνδο, στην Πελοπόννησο ως σύνδεσμοι με τους αντάρτες, προμηθευόντάς τους με χρήματα και όπλα «για να τα στρέψουν εναντίον των Γερμανών», διευκρινίζει η Waterhouse. Η Σχολή θα επαναλειτουργήσει το 1946.

John Bennet

Ο Διευθυντής της Βρετανικής Σχολής Αθηνών, καθηγητής John Bennet ακολούθησε Κλασικές Σπουδές στο Κέιμπριτζ όπου υποστήριξε και τη διδακτορική του διατριβή. Έχει διδάξει στα Πανεπιστήμια του Κέιμπριτζ και της Οξφόρδης και, για πολλά χρόνια (1986–1998), στο Πανεπιστήμιο του Γουισκόνσιν-Μάντισον, στις ΗΠΑ. Από το 2004 έως σήμερα διδάσκει Αιγαιακή Αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο του Σέφιλντ, στο Ηνωμένο Βασίλειο. Διακεκριμένος ερευνητής της Ύστερης Εποχής του Χαλκού στο Αιγαίο, έχει μοιράσει το ενδιαφέρον του ανάμεσα στους Μινωίτες και στους Μυκηναίους, έχει συγγράψει ή επιμεληθεί επτά βιβλία ενώ έχει συμμετάσχει με 70 κεφάλαια, άρθρα ή ανακοινώσεις σε συνέδρια σε 20 συλλογικούς τόμους. Οι βιβλιοκρισίες του δημοσιεύονται στο *Times Higher Education Supplement*.

Έχει συμμετάσχει και διευθύνει ανασκαφές και έχει διεξαγάγει αρχαιολογική έρευνα σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Στα Κύθηρα, εστίασε στη μικροϊστορία ενός οικισμού από τη Βενετοκρατία μέχρι την Αγγλοκρατία. Στο Περιφερειακό Αρχαιολογικό Πρόγραμμα Πύλου, πρόγραμμα αρχαιολογικής έρευνας πεδίου και, παράλληλα, πρόγραμμα μελέτης του τοπίου στη διαχρονία του, συνδυάστηκαν τα κειμενικά δεδομένα με το τοπίο και τα αρχαιολογικά κατάλοιπα. Όπως άλλωστε υποστηρίζει ο ίδιος, «η ερμηνεία εμπλουτίζεται όταν δεν στηρίζεται σε ένα μόνο σύνολο δεδομένων αλλά στον *συνδυασμό όλων*». «Είναι ανάγκη να πάμε πίσω από τα υλικά κατάλοιπα» λέει αλλού «και να ανακαλύψουμε την ανθρώπινη ύπαρξη που κρύβεται πίσω τους».

—Καθηγητά Bennet, θα ήθελα να σας παρακαλέσω να μου πείτε στο τέλος αν, στο διάστημα της θητείας σας ως διευθυντή στη ΒΣΑ, συνέβη κάτι αστείο που σας έκανε να γελάσετε και, αντίθετα, κάτι θλιβερό. Σας το λέω από τώρα για να έχετε καιρό να το σκεφτείτε. Οπότε, αρχίζω τις ερωτήσεις μου. Υπάρχουν και άλλες Βρετανικές Σχολές;

Ναι, υπάρχουν οκτώ συνολικά και ονομάζονται British International Research Institutes (BIRI)¹. Η πρώτη είναι η Βρετανική Σχολή Αθηνών —εμείς δηλαδή—, δεύτερη η Σχολή στη Ρώμη (η BSR), και μετά το Βρετανικό Ινστιτούτο στην Άγκυρα (BIAA), το Συμβούλιο Βρετανικών Ερευνών στην Ανατολή (CBRL), με έδρες στο Αμμάν (Ιορδανία) και στην Ιερουσαλήμ (Ισραήλ), και τέλος, το Βρετανικό Ινστιτούτο της Ανατολικής Αφρικής στο Ναϊρόμπι (BIEA). Υπάρχουν, επίσης, η Εταιρεία Λιβυκών Σπουδών (SLS), το Βρετανικό Ινστιτούτο Περσικών Σπουδών (BIPS) και το Βρετανικό Ινστιτούτο στο Ιράκ (BISI). Τα τρία τελευταία δεν λειτουργούν στη χώρα τους αυτή τη στιγμή.

—Υπάρχει διαφορά μεταξύ Σχολής και Ινστιτούτου;

Αρχικά λέγονταν Σχολές και τώρα Ινστιτούτα. Η λέξη Σχολή δημιουργεί πλέον παρεξηγήσεις — υπάρχουν κάποιοι που μας τηλεφωνούν και ρωτάνε: «Μπορώ να στείλω το παιδί μου στη σχολή σας;». Και εμείς απαντάμε: «Δυστυχώς, είμαστε επιστημονικό, ερευνητικό κέντρο, δεν είμαστε σχολείο».

—Αυτές οι άλλες Βρετανικές Σχολές ή Ινστιτούτα ιδρύθηκαν τον 20ό αιώνα;

Ναι, και από το 1950 λάμβαναν οικονομική υποστήριξη από την Κυβέρνηση μέσω της Βρετανικής Ακαδημίας. Μάλιστα υπήρχαν και άλλα, όπως το Palestine Exploration

Fund και το Egypt Exploration Fund, τα οποία τώρα λειτουργούν ανεξάρτητα, δεν υπάρχουν στα British International Research Institutes (BIRI).

—Στο Ναϊρόμπι τι κάνει η Σχολή;

Είναι ερευνητικό κέντρο όπως και εμείς. Έχει αρχαιότητες από τα βάθη της προϊστορίας εκεί. Για παράδειγμα, ο Ρίτσαρντ Λίκι είχε εντοπίσει στην Κένυα απολιθώματα ανθρωποειδών. Οι περισσότερες έρευνες που κάνει τώρα, ωστόσο, είναι σύγχρονες, στα πεδία της κοινωνιολογίας, της ανθρωπολογίας, της πολιτικής κ.λπ. και αφορούν όχι μόνο την Κένυα, αλλά και άλλες χώρες στην Αφρική, όχι την Αίγυπτο όμως.

—Όποτε βλέπω τον κήπο σας τον θαυμάζω. Είναι ένας κήπος με άποψη.

Ο κήπος αναπτύχθηκε σε μεγάλο βαθμό χωρίς την ανθρώπινη παρέμβαση. Το οικοπέδο που μας δόθηκε επίσημα το 1884 ανήκε στα κτίματα της Μονής Πετράκη, και αρχικά ήταν ελαιώνας. Χτίσαμε το πρώτο μας κτήριο το 1886. Το υπόλοιπο οικοπέδο ήταν τότε κυρίως ένας ανοιχτός χώρος. Το βλέπουμε σε ένα πολύ ωραίο σχέδιο από τον άνθρωπο που σχεδίασε το κτήριο, τον πρώτο Διευθυντή, Francis Cranmer Penrose. Και πράγματι άρχισε να παίρνει τυπικά σχήμα μετά την ανέγερση αυτού του κτηρίου στο οποίο βρισκόμαστε τώρα, στο τέλος του 19ου αιώνα, το 1895, και από τότε επεκτάθηκε και αυτό.

Τα μονοπάτια φτιάχτηκαν τη δεκαετία του '30 και υπάρχουν δύο εξέδρες, η μία από τις οποίες μνημονεύει τον Bosanquet ο οποίος ήταν Διευθυντής της ΒΣΑ στις αρχές του 20ού αιώνα. Αλλά ο επίσημος κήπος, μπροστά από την Οικία του Διευθυντή (το σημερινό «Upper House»), ήταν μετά τον Β' Π.Π. ένας «knot garden», σαν λαβύρινθος.

—Σαν κήπος του 17ου αιώνα;

Όχι τόσο περίτεχνος. Αλλά ναι, αυτό ήταν το σκεπτικό. Τη δεκαετία του '80, νομίζω, καταφέραμε να βρούμε το είδος της χλόης που αναπτύσσεται σωστά στην Ελλάδα χωρίς να χρειάζεται υπερβολικό πότισμα, για να φτιάξουμε το γκαζόν μπροστά με τις δύο φιστικές, και έτσι το θυμάμαι πάντα. Στη Σχολή έρχομαι από τις αρχές της δεκαετίας του '80. Τα πεύκα, οι χαλέπιες πεύκες, φυτεύτηκαν από τον Bosanquet στις αρχές του 20ού αιώνα, αλλά δυστυχώς ζουν μόνο εκατό χρόνια, έτσι μερικά έχουν πέσει. Ο κήπος δεν ήταν πάντα όπως είναι τώρα.

—Έξω από τη βιβλιοθήκη έχει μια ωραία εξέδρα με χαμπλά φυτά, που νομίζω είναι όλα ελληνικά;

Ναι. Παρόλο που αποτελεί στερεότυπο, οι σύζυγοι των διευθυντών ενδιαφέρθηκαν ιδιαίτερα, όπως και η Elizabeth French, η πρώτη γυναίκα διευθύντρια, που επιχείρησε να φυτέψει μεσογειακά είδη.

—Πότε έγινε αυτό;

Ήταν Διευθύντρια από το 1989 μέχρι το 1994 αλλά πριν από εκείνη, η Elizabeth Catling, σύζυγος του Hector Catling, που ήταν ο διευθυντής με τη μεγαλύτερη θητεία (1971–1989), ασχολήθηκε με τον κήπο. Το 1928 είχαμε μια φοιτήτρια βοτανολόγο η οποία φύτεψε διάφορα είδη. Η Helen Waterhouse το 1986 έγραψε μια πολύ ωραία ιστορία της ΒΣΑ για τα εκατό χρόνια της². Σε αυτήν εμπεριέχονται και πληροφορίες για τους κήπους.

—Είναι ζηλευτό μέρος!

Είναι ένα θαυμάσιο μέρος. Το βλέπουμε σαν μια «όαση» στην καρδιά της Αθήνας. Έχει ψυχία, ακούς τα πουλιά. Δεν ξέρω αν επισκεφθήκατε την έκθεση *Prosaic Origins* που διοργάνωσε εδώ ο οργανισμός NEON το 2018. Παρουσιάστηκαν έργα του γλύπτη Ανδρέα Δόλη, που δημιουργεί καθημερινά αντικείμενα σε μάρμαρο: ένα παγκάκι με μια κουβέρτα και χαρτοκιβώτια και πλαστικές σακούλες σκουπιδιών. Τα έργα τοποθετήθηκαν

Η ΑΙΓΑΙΑΚΗ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ
ΑΝΑΜΦΙΣΒΗΤΗΤΑ
ΚΑΛΥΠΤΕΙ ΚΑΙ ΤΙΣ
ΔΥΟ ΠΛΕΥΡΕΣ ΤΟΥ
ΑΙΓΑΙΟΥ.

04

Δεξίωση στον κήπο της ΒΣΑ στο πλαίσιο της εκδήλωσης «European Meetings on Ancient Ceramics». Σεπτέμβριος 2015. Φωτ.: John Bennet.

05

Ο κήπος της ΒΣΑ μεταμορφώνεται από τον οργανισμό NEON και τον γλύπτη Ανδρέα Λόλη στο πλαίσιο του προγράμματος «Έργο στην Πόλη 2018», σε επιμέλεια Νάγιας Γιακουμάκη. Φωτ.: Ναταλία Τσουκαλά, με την ευγενική παραχώρηση του NEON.

06

Ο John Bennet στη βραχονησίδα Δασκαλιό. Σεπτέμβριος 2019. Φωτ.: Ιωάννα Μουτάφη.

σε διάφορα σημεία του κήπου και είχαμε, νομίζω, εξήμισι χιλιάδες επισκέπτες κατά τη διάρκεια της έκθεσης. Ήταν μεγάλη μας χαρά που ανοίξαμε τον κήπο στο κοινό, επειδή πολύς κόσμος περνά απ' έξω και αναρωτιέται τι υπάρχει από την άλλη πλευρά του τοίχου.

—Πώς συγκρίνεται με τους κήπους της Αμερικανικής ή της Γαλλικής Σχολής; Ο δικός σας κήπος είναι κάπως σαν αγκαλιά.

Νομίζω πως αυτό συμβαίνει επειδή ο κήπος της ΒΣΑ δεν σχεδιάστηκε ποτέ ενιαία, κατά κάποιο τρόπο αναπτύχθηκε μόνος του. Γι' αυτό και δείχνει, όπως λέτε, πιο ζεστός, πιο φιλόξενος. Βρίσκω τον κήπο της Αμερικανικής Σχολής κάπως πιο οργανωμένο και τακτοποιημένο. Είναι, επίσης, μεγάλος, όπως και ο κήπος της Γαλλικής Σχολής.

—Σύντομα ολοκληρώνεται η θητεία σας και ήθελα να σας ρωτήσω αν η εμπειρία σας εδώ ήταν εποικοδομητική και με ποιον τρόπο;

Ελπίζω ότι, στο διάστημα που είμαι Διευθυντής, η Βρετανική Σχολή έχει γίνει περισσότερο γνωστή ως χώρος αλλά και ως οργανισμός, τόσο στην Αθήνα, όσο και στην υπόλοιπη Ελλάδα. Έχουμε στενούς δεσμούς, για παράδειγμα, με το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Εκεί διοργανώνουμε συνήθως την ετήσια συνάντησή μας, όπως και εδώ στην Αθήνα — εξαίρονται η φετινή και η περυσινή χρονιά, λόγω της πανδημίας. Ελπίζω, ακόμη, ότι κατά τη διάρκεια της θητείας μου η ΒΣΑ έχει γίνει περισσότερο προσβάσιμη, π.χ. με την έκθεση του NEON, που έφερε πολύ κόσμο στον χώρο μας για πρώτη φορά. Επίσης ελπίζω ότι συνέχισα να διευρύνω τα επιστημονικά ενδιαφέροντα της ΒΣΑ. Ασφαλώς όλες οι ξένες σχολές είναι γνωστές για το αρχαιολογικό τους έργο, αφού μέρος της επίσημης σχέσης μας με το ελληνικό κράτος είναι ότι εμείς διαθέτουμε τις άδειες ανασκαφής στους ξένους ερευνητές που αναλαμβάνουν αρχαιολογική έρευνα, αλλά κάνουμε και πολλά άλλα πράγματα. Για παράδειγμα, η ΒΣΑ διοργανώνει μια σειρά σεμιναρίων με θέμα τη σύγχρονη ελληνική πολιτική σε συνεργασία με την Ομάδα Ειδικών Ελληνικής Πολιτικής (Greek Politics Specialist Group), που έχει έδρα στο Ηνωμένο Βασίλειο, αλλά μέλη τόσο εκεί όσο και στην Ελλάδα. Φιλοξενούμε ανθρωπολόγους και ιστορικούς, φυσικά έχουμε και ανθρώπους που μελετούν φιλολογία, αρχαία και νεότερη, όχι μόνο τα υλικά αντικείμενα. Έτσι προσπαθούμε να ενθαρρύνουμε τη διερεύνηση του ενδιαφέροντος και προς άλλες επιστήμες.

Και κάτι τελευταίο, σχετικά με τον δικό μου απολογισμό: Εν μέρει λόγω της κατάστασης τα δύο τελευταία χρόνια, με την πανδημία, αλλά και στο πλαίσιο μιας στρατηγικής που είχαμε ήδη εγκαινιάσει, προσπαθούμε να προσεγγίσουμε πολύ περισσότερο κόσμο μέσω διαδικτύου, ώστε να συμμετάσχουν σε αυτό που κάνουμε. Έτσι όλες οι εκδηλώσεις μας είναι είτε διαδικτυακές είτε, τώρα, σε υβριδική μορφή. Η διαδικτυακή προσέγγιση μας επέτρεψε να προσελκύσουμε ευρύτερο κοινό στις εκδηλώσεις μας στην Αθήνα και σε άλλα μέρη της Ελλάδας, καθώς και στο Ηνωμένο Βασίλειο και σε άλλα μέρη του κόσμου. Επίσης ψηφιοποιούμε μέρος των αρχαιολογικών μας συλλογών και τις αναρτούμε στην ιστοσελίδα μας (<https://digital.bsa.ac.uk/>), καθιστώντας τες προσβάσιμες σε όσους δεν μπορούν να επισκεφθούν τη Σχολή.

—Υπάρχουν ημερολόγια;

Υπάρχουν πολλά προσωπικά έγγραφα στο Αρχείο μας, μερικά από τα οποία είναι ημερολόγια. Έχουμε ήδη ψηφιοποιήσει το ημερολόγιο της Emily Penrose, κόρης του πρώτου Διευθυντή, η οποία ήταν εδώ από τα τέλη του 1886 μέχρι τον Νοέμβριο του 1887· το ημερολόγιο καλύπτει το δεύτερο μισό της χρονιάς που έμεινε εδώ. Περιγράφει γεγονότα, όπως την τοποθέτηση του θεμέλιου λίθου του πρώτου κτηρίου της Αμερικανικής Σχολής —παρόλο που η Σχολή ιδρύθηκε το 1881—, τη συνάντησή της με το ζεύγος Schliemann και τα ταξίδια της στην Ελλάδα. Τότε δεν ήταν τόσο εύκολο να ταξιδέψει στην Ελλάδα όσο σήμερα!

— **Αυτό που με συγκινεί στα ημερολόγια και σε άλλα παρόμοια κείμενα είναι το χειρόγραφο γραμμένο με μελάνι. Είναι γοητευτικό.**

Η Emily γράφει αρκετά καθαρά. Έχει ώρες ώρες μια ιδιόσυγκρασιακή γραφή. Εμένα τα χειρόγραφα σε νέα ελληνικά με δυσκολεύουν πολύ στην ανάγνωσή τους. Ωστόσο ο γραφικός της χαρακτήρας είναι πολύ καθαρός όταν τον συνηθίσει κανείς.

— **Υπάρχουν και αρχαιολογικά αρχεία, ανασκαφικά ημερολόγια;**

Και βέβαια υπάρχουν. Ένα ενδιαφέρον πρόγραμμα που ολοκληρώσαμε πριν από δύο χρόνια περίπου, ήταν η ψηφιακή ενοποίηση των ανασκαφικών αρχείων των Μυκηνών. Εμείς έχουμε κάποια από τα αρχεία των ανασκαφών του Alan Wace στις Μυκίνες τη δεκαετία του '20, ενώ τα υπόλοιπα βρίσκονται στο Κέμπριτζ. Ουσιαστικά ενοποιήσαμε αρχεία που βρίσκονται σε διαφορετικούς χώρους ώστε να δημιουργήσουμε μία ενιαία πύλη που είναι προσβάσιμη από οπουδήποτε στον κόσμο.

— **Η τεχνολογία μάς προσφέρει εντυπωσιακές δυνατότητες.**

Η πρόσβαση σε αρχεία ήταν πάντα δύσκολη, επειδή πρέπει να επισκεφθεί κανείς το ίδιο το αρχείο· πρέπει να καθίσεις εκεί και να ξεφυλλίσεις τεκμήρια που μερικές φορές είναι πολύ ευαίσθητα. Η ψηφιοποίηση μας επιτρέπει να έχουμε πρόσβαση σε αυτά από οπουδήποτε στον κόσμο. Ίσως για μια σωστή τελική μελέτη πρέπει να ελέγξει κανείς το πρωτότυπο, αλλά για πολλές μελέτες μπορείς να το κάνεις διαδικτυακά χωρίς να προκληθεί ζημιά στα πρωτότυπα τεκμήρια και χωρίς να χρειάζεται να πας εκεί όπου βρίσκονται.

— **Είδα στην ιστοσελίδα σας έναν διαδραστικό χάρτη με όλες τις θέσεις όπου διενεργήσατε ανασκαφές στο παρελθόν, πρόσφατα κ.λπ. Είναι ολόκληρο το Αιγαίο, όλη η Ελλάδα, πάρα πολλά μέρη...**

Ναι, είναι πάνω από εκατό, και μάλιστα τώρα ενημερώνουμε τον συγκεκριμένο χάρτη, επειδή ένα από τα προγράμματα ψηφιοποίησης που πραγματοποιούμε αφορά τη συγκρότηση ενός πλήρους καταλόγου εκείνων που ονομάζουμε «collection events», δηλαδή μια συλλογή των δραστηριοτήτων μας. Ουσιαστικά πρόκειται για προγράμματα ανασκαφής ή έρευνας πεδίου. Έτσι, ο χάρτης θα ενημερωθεί σύντομα, ελπίζω. Τα πρώτα χρόνια η ΒΣΑ διεξήγαγε έρευνες στη Λιβύη, στην πόλη Τόκρα, και στην Κύπρο, καθώς και στη Σμύρνη (Μπαϊρακλί) μετά τον Β' Π.Π., όταν δεν μπορούσαμε να κάνουμε ακόμη επιτόπια έρευνα στην Ελλάδα. Ο J.M. Cook, τότε Διευθυντής, διεξήγαγε έρευνα στη Σμύρνη σε συνεργασία με τον Τούρκο συνάδελφό του Ekrem Akurgal.

— **Είναι δημοσιευμένα φυσικά.**

Έχει δημοσιευθεί σε δύο τόμους: ο ένας στα γερμανικά από τον Akurgal, και ο άλλος από τον Cook και τον R.V. Nicholls.

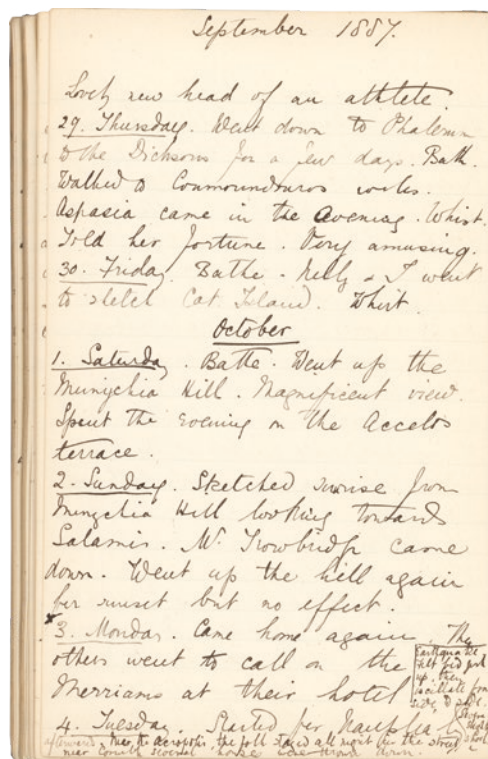
— **Πώς προγραμματίστηκαν αυτές οι ανασκαφές; Η Κνωσός καταλαβαίνουμε πως, αλλά οι θέσεις της Πελοποννήσου για παράδειγμα, της Βόρειας Ελλάδας και αλλού. Τι σας έκανε να επιλέξετε αυτές τις θέσεις;**

Ένα από τα ενδιαφέροντα σημεία σχετικά με τις απαρχές της Βρετανικής Σχολής είναι ότι δεν σχεδιάστηκε ως βάση ανασκαφών. Υπό αυτή την έννοια είναι κάπως διαφορετική από τη Γαλλική και τη Γερμανική Σχολή που συνδέονται με τη Δήλο, τους Δελφούς και την Ολυμπία. Τις πρώτες δύο δεκαετίες ύπαρξής της η ΒΣΑ, με περιορισμένα κονδύλια, δεν πραγματοποίησε παρά μόνο μικρές ανασκαφές. Το πρώτο μας ανασκαφικό πρόγραμμα μεγάλης κλίμακας ήταν στη Μήλο (1896–1899), αφού λάβαμε μια επιχορήγηση 500 λιρών από τη βρετανική κυβέρνηση. Άλλες περιοχές αντικατόπτριζαν τα ενδιαφέροντα συγκεκριμένων μελετητών, όπως του Evans στην Κρήτη ή του A.J.B.

07

Arnold Toynbee 1911-12
1920-21

07

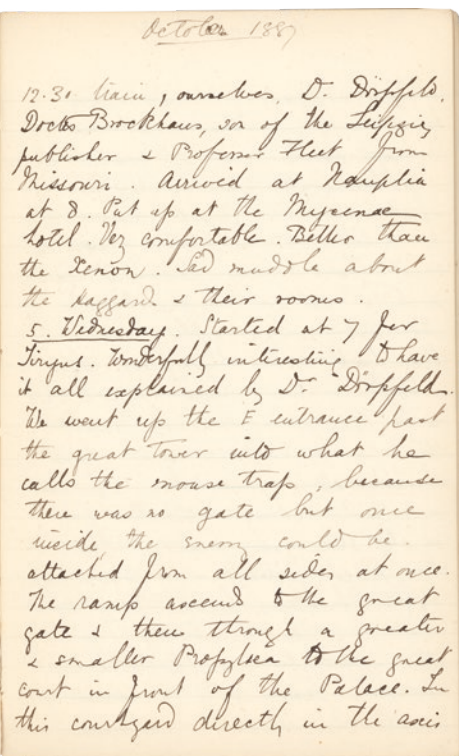
Πορτρέτο του Arnold Toynbee, μέλους της ΒΣΑ το 1911–1912. Φωτ.: BSA Archive.

08

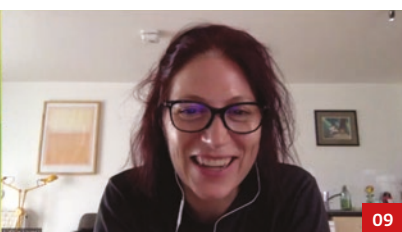
Σελίδες από το ημερολόγιο της Emily Penrose, όπου καταγράφει έναν σεισμό στις 2 Οκτωβρίου 1887 και μία περιήγηση στην Τίρυνθα με οδηγό τον Dörpfeld. Φωτ.: BSA Archive (Emily Penrose Papers, EPEN 1/1).

09

Στιγμιότυπο διαδικτυακής εκδήλωσης: ο John Bennet συζητά με τη συγγραφέα, παρουσιάστρια και κωμικό Natalie Haynes. Ιούnius 2021. Φωτ.: John Bennet.

08

09

Wace και του Maurice Thompson στην προϊστορική Θεσσαλία, ή προέκυψαν σχεδόν τυχαία, όπως η ενασχόλησή μας με τη Μακεδονία μετά τον Α' Π.Π.

—Στη Μήλο ήταν ο Renfrew;

Όχι, ο Colin Renfrew επέστρεψε στη Μήλο τη δεκαετία του '70. Εμείς δουλέψαμε στη Φυλακωπή στα τέλη του 19ου αιώνα —μέχρι που ξεκίνησε ο Evans τις εργασίες στην Κνωσό—, και μετά, όπως είπατε, έγιναν νέες έρευνες εκεί τη δεκαετία του '70. Στη Φυλακωπή έγινε πρώτα μια έρευνα πεδίου κι έπειτα οι νέες ανασκαφές. Μάλιστα έχει πραγματοποιηθεί έκτοτε και γεωφυσική έρευνα, μετά την εποχή του Renfrew. Επιπλέον, ο Robin Barber, πρώην Υποδιευθυντής της Σχολής, μόλις ολοκλήρωσε έναν τόμο όπου συγκεντρώνει όλο το υλικό των αρχικών ανασκαφών της Φυλακωπής, που φυλάσσεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο στην Αθήνα. Αναδημοσιεύεται κάποιο υλικό με σύγχρονα πρότυπα και δημοσιεύεται υλικό για πρώτη φορά· έτσι σύντομα θα έχουμε μια νέα ματιά σε υλικό που ανασκάφηκε στα τέλη του 19ου αιώνα.

Ο Evans είχε εμμονή με την Κρήτη και κατάφερε τελικά να αγοράσει το οικόπεδο της Κνωσού για να το ανασκάψει, και φυσικά αυτή είναι η μακροβιότερη σχέση της Βρετανικής Σχολής με μια θέση. Διατηρούμε ακόμα ένα ερευνητικό κέντρο στην Κνωσό. Επειδή ο Evans έκανε ανασκαφές στην Κνωσό, προέτρεψε τον Wace να στραφεί στις Μυκίνες. Ο Wace χρειάστηκε να πάρει άδεια επειδή τη θέση είχαν ανασκάψει ο Schliemann κι έπειτα ο Τσουντάς, στο πλαίσιο ανασκαφής της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Έτσι, ξεκίνησε μια σχέση που κράτησε μέχρι τον θάνατό του το 1957, με διακοπή κατά τον Β' Π.Π. βεβαίως, και συνεχίστηκε σε συνεργασία με την Αρχαιολογική Εταιρεία από τον λόρδο William Taylour μέχρι και τη δεκαετία του 1960. Πριν από τις Μυκίνες, ο Wace είχε δουλέψει στη Βόρεια Ελλάδα με τον Maurice Thompson, προσπαθώντας να κατανοήσει την προϊστορία ειδικά της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας, η οποία ήταν ακόμα μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας — αυτό ήταν πριν από το 1913. Κι έτσι ξεκίνησε το ενδιαφέρον της ΒΣΑ για τη Βόρεια Ελλάδα, με τους Wace and Thompson, που δημοσίευσαν τον τόμο *Προϊστορική Θεσσαλία (Prehistoric Thessaly, 1912)* καθώς και το εθνογραφικό τους βιβλίο *Νομάδες των Βαλκανίων (Nomads of the Balkans, 1914)* για τους Βλάχους της Σαμαρίνας. Ακολούθησαν ανασκαφές, για παράδειγμα στην Άοσπρη κοντά στη Θεσσαλονίκη, και προηγουμένως στα Σέρβια, στους Σιταγρούς κ.λπ., θέσεις που εντοπίστηκαν σε εκείνη την πρώιμη φάση ή κατά τις έρευνες στο Μέτωπο της Θεσσαλονίκης κατά τον Α' Π.Π.

—Είπατε Σιταγροί;

Είναι μια θέση ανατολικά της Θεσσαλονίκης, γνωστή και ως Φωτολίβος. Ήταν ένα κοινό πρόγραμμα σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας στο Λος Άντζελες, με επικεφαλής την Ernestine Elster, τη Marija Gimbutas και τον Renfrew. Άλλο ένα ερέθισμα στην περιοχή ήταν, όπως είπα, οι έρευνες που έγιναν κατά τον Α' Π.Π. κατά μήκος του Μετώπου της Θεσσαλονίκης, από το 1916 και ύστερα, όπου συμμετείχαν τόσο οι Γάλλοι όσο και οι Βρετανοί, μαζί με τους Έλληνες, εν μέρει λόγω των χαρακωμάτων που έσκαβαν για στρατιωτικούς σκοπούς. Δημοσιεύσαμε έναν πολύ ενδιαφέροντα τόμο προ ετών στη σειρά Νεοελληνικών και Βυζαντινών Σπουδών της ΒΣΑ, με τίτλο *Η αρχαιολογία στα μετόπισθεν (Archaeology Behind the Battle Lines, 2017)*³, με επιμέλεια του Βρετανού επιστήμονα Andrew Sharpland και της Ευαγγελίας Στεφανή, της πρώην Διευθύντριας του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης που δυστυχώς έφυγε πρόωρα από τη ζωή. Το βιβλίο καταγράφει τις αρχαιολογικές εργασίες. Έγινε και έκθεση στη Θεσσαλονίκη. Αυτό είναι άλλο ένα παράδειγμα του πώς ξεκινήσαμε τις έρευνες σε διάφορες θέσεις.

—Τι σας προσέφερε, εσάς προσωπικά, η εμπειρία σας στη Βρετανική Σχολή;

Πρώτα απ' όλα, νομίζω πως δεν είχα συνειδητοποιήσει πλήρως μέχρι να αναλάβω Δι-

ευθυντής εδώ πόσο σημαντικό είναι να βρίσκεσαι επιτόπου, στο επίκεντρο των πραγμάτων, επειδή φυσικά η πανεπιστημιακή μου θέση είναι στη Βρετανία. Ακούς διάφορα από δω και από κει και διαβάζεις δημοσιεύσεις, αλλά είναι εντελώς διαφορετική εμπειρία το να είσαι εδώ. Το άλλο είναι ότι γνωρίζεις πολύ κόσμο. Αυτή υπήρξε μια εξαιρετικά πλούσια εμπειρία. Και επίσης εντός της Σχολής, το να βλέπεις την αλληλεπίδραση μεταξύ επιστημόνων στα διαφορετικά βήματα της σταδιοδρομίας τους και μεταξύ επιστημόνων σε διαφορετικά πεδία. Και ιδιαίτερα να βλέπεις νέους επιστήμονες στην αρχή της καριέρας τους να έρχονται στη ΒΣΑ και να παρακολουθείς την επαγγελματική τους εξέλιξη. Οργανώνουμε ένα προπτυχιακό πρόγραμμα κάθε καλοκαίρι, όταν δεν έχουμε πανδημία! Κάποιοι από τους φοιτητές που παρακολουθούν το πρόγραμμα επιστρέφουν αργότερα ως μεταπτυχιακοί κι έπειτα ως λέκτορες και καθηγητές κ.λπ. Βέβαια δεν έχω δει κάποιον να περνάει από όλα τα στάδια στα επτά χρόνια που είμαι εδώ, αλλά προωθούμε δυναμικά τους νέους ερευνητές, και είναι πολύ ωραία αίσθηση να βλέπεις τους ανθρώπους αυτούς να έρχονται και να εξελίσσονται. Άλλη μια πολύτιμη πτυχή της δουλειάς μου είναι ότι μου παρέχει τη δυνατότητα να επισκεφθώ τις αρχαιολογικές έρευνες πεδίου, πράγμα που προσπάθησα να κάνω σε κάθε ευκαιρία.

—Σας αρέσει να παρακολουθείτε την εξέλιξη των φοιτητών και τη μελλοντική τους επαγγελματική σταδιοδρομία, επειδή διδάσκετε στο πανεπιστήμιο;

Ναι, βέβαια, αλλά είναι και ένας από τους στόχους μας. Μάλιστα αποστολή μας, όπως αναφέρει το καταστατικό της Σχολής, είναι η διεξαγωγή, η διευκόλυνση και η προώθηση της έρευνας, πράγμα που μπορεί να επιτευχθεί μόνο αν εξασφαλίσουμε την προσέλευση νέων γενιών επιστημόνων. Είναι πολύ σημαντικό να βοηθάμε τους καταξιωμένους καθηγητές μας να κάνουν τη δουλειά τους και να τους παρέχουμε εγκαταστάσεις κ.λπ. αλλά χωρίς τους νέους επιστήμονες που περνούν από τη Σχολή, δεν θα υπάρξουν μελλοντικές γενιές. Επομένως, πιστεύω ότι είναι ένα πολύ σημαντικό κομμάτι του έργου μας, όπως είναι και αυτό που προανέφερα, οι επαφές με ανθρώπους που βρίσκονται στο επίκεντρο των πραγμάτων. Έτσι όσοι έρχονται στη Σχολή έχουν την ευκαιρία να κάνουν αυτές τις επαφές με όσους εργάζονται εδώ. Το έργο μας χαρακτηρίζεται από τρεις λέξεις-κλειδιά: η πρώτη είναι η *Παράδοση*, επειδή είμαστε εδώ πολύ καιρό· η δεύτερη είναι η *Καινοτομία*, επειδή δουλεύουμε με νέες τεχνικές, όπως η ψηφιοποίηση ή η χρήση μεθόδων των θετικών επιστημών στο Εργαστήριο Fitch· και η τρίτη είναι η *Συνεργασία*, επειδή κάνουμε ελάχιστα πράγματα μόνοι μας. Πολλά από τα προγράμματά μας είναι συνεργασίες και πολλοί από τους ανθρώπους που δουλεύουν στη ΒΣΑ συνεργάζονται με συναδέλφους στην Ελλάδα.

—Νομίζω πως δεν θα μπορούσε να γίνει και αλλιώς. Το φάσμα της ελληνικής ιστορίας που καλύπτετε πώς θα μπορούσατε να το αναλάβετε μόνοι σας χωρίς ειδικούς σε διάφορα πεδία; Ισχύει το ίδιο για όλες τις βρετανικές σχολές ή ινστιτούτα ανά τον κόσμο;

Γενικά εμείς και η Ρώμη είμαστε τα μεγαλύτερα βρετανικά ινστιτούτα στο εξωτερικό (BIRI). Η Βρετανική Σχολή στη Ρώμη είναι κάπως διαφορετική: Κάνει όλα όσα κάνουμε κι εμείς αλλά έχει ισχυρή παράδοση στην αρχιτεκτονική και την τέχνη, οπότε έχουν και ατελιέ, πράγμα που μάλλον οφείλεται εν μέρει στην παράδοση της Ιταλίας ως καλλιτεχνικού προορισμού. Αλλά τα υπόλοιπα ινστιτούτα περιορίζονται ορισμένες φορές από τη σχέση τους με τη χώρα φιλοξενίας. Το Βρετανικό Ινστιτούτο στην Άγκυρα, για παράδειγμα, δεν μπορεί να προσφέρει προγράμματα όπως εμείς. Αυτό έχει να κάνει με τη συμφωνία τους με το τουρκικό κράτος, όχι συγκεκριμένα με τον Ερντογάν. Πιστεύω ότι η βασική ιδέα όλων των BIRI είναι η ίδια: αποστολή μας είναι να διευκολύνουμε και να διεξάγουμε έρευνα, με σκοπό να προωθήσουμε τους νέους επιστήμονες και τους πανεπιστημιακούς, αλλά η έμφαση διαφέρει από χώρα σε χώρα, όπως και το

**NΟΜΙΖΩ ΟΤΙ, ΕΝ
ΜΕΡΕΙ ΕΠΕΙΔΗ
ΜΕΛΕΤΑΜΕ ΤΗΝ
ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ,
ΗΜΑΣΤΑΝ ΠΑΝΤΑ
ΠΟΛΥ ΔΕΚΤΙΚΟΙ ΠΡΟΣ
ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ.**

πλαίσιο. Η λειτουργία ενός βρετανικού ιδρύματος στην Ιορδανία, για παράδειγμα, δεδομένης της ιστορίας της περιοχής και του ρόλου που έπαιξε η Βρετανία σε αυτή, είναι πολύ διαφορετική από ό,τι στη Ρώμη. Και το Ναϊρόμπι (ΒΙΕΑ) είναι πάλι διαφορετικό.

—Πώς συμβαίνει η Σχολή να τελεί υπό την αιγίδα του Πρίγκιπα της Ουαλίας;

Αυτό ανάγεται στην ίδρυση της Σχολής. Το 1883 έγινε έκκληση για χρηματοδότηση της ίδρυσης της Βρετανικής Σχολής Αθηνών και πάτρυνας του ταμείου ήταν ο Πρίγκιπας της Ουαλίας — ασφαλώς όχι ο σημερινός! Ο τρόπος που επιχορηγούνταν τα ιδρύματα όπως το δικό μας, που αποκτούσαν αξιοπιστία δηλαδή, ήταν χαρακτηριστικός της εποχής εκείνης. Αλλά η ίδρυση της ΒΣΑ ουσιαστικά βασίστηκε σε τρεις παράγοντες. Είχε την υποστήριξη του Στέμματος — όποια και να είναι η άποψή σας για τη μοναρχία, τον 19ο αιώνα είχε ακόμη μεγάλη εξουσία, επομένως ήταν σημαντικό να έχουμε την υποστήριξή της. Είχε την υποστήριξη μελών της ελληνικής Διασποράς. Η οικογένεια Ράλλη, για παράδειγμα, ήταν μεταξύ των πρώτων που συνέδραμαν τη ΒΣΑ. Κι έπειτα, βέβαια, είχε και ακαδημαϊκή υποστήριξη από εξέχουσες προσωπικότητες όπως ο καθηγητής Richard Jebb, ο οποίος ήταν από μόνος του μια από τις πιο σημαντικές κινητήριες δυνάμεις του ακαδημαϊκού κόσμου. Ήταν καθηγητής Αρχαίων Ελληνικών στο Πανεπιστήμιο της Γλασκώβης και μάλιστα εκείνος διαπραγματεύτηκε τη δωρεά του οικοπέδου όπου κτίστηκε η Σχολή, το 1884. Έχουμε και ένα ωραίο σχέδιο του οικοπέδου δικό του — δεν ήταν σπουδαίος χαρτογράφος αλλά φαίνονται τα βασικά στοιχεία. Έτσι, ο Jebb ήταν πραγματικά μια κινητήρια δύναμη αλλά έχει κάπως παραμεληθεί στην ιστορία της Σχολής. Πιστεύω ότι αξίζει περισσότερη αναγνώριση: αν δεν ήταν εκείνος, η Βρετανική Σχολή δεν θα υπήρχε ή τουλάχιστον η ίδρυσή της θα είχε καθυστερήσει. Θα έλεγα λοιπόν ότι η ίδρυσή μας ουσιαστικά έγινε χάρη σε ένα συνδυασμό κοινωνικών δυνάμεων, αν θέλετε, που συσπειρώθηκαν, αλλά η βασιλική σφραγίδα έγκρισης ήταν ένα από τα στοιχεία που απαιτούνταν για να καταστεί αξιόπιστη η Σχολή.

—Αν δεν κάνω λάθος, είστε η μόνη ξένη αρχαιολογική σχολή στην Αθήνα που από την ίδρυσή της έχει ως αντικείμενο ολόκληρο το φάσμα της Ελληνικής Ιστορίας. Αναρωτιέμαι αν υπάρχει κάποιο θεωρητικό υπόβαθρο και, αν ναι, ποιο είναι αυτό;

Νομίζω ότι αυτό οφείλεται εν μέρει στις δυνάμεις πίσω από την ίδρυσή της. Προωθήθηκε από έναν καθηγητή Αρχαίων Ελληνικών, δεν ήταν αρχαιολόγος, δίδασκε Ελληνική Γλώσσα και ήταν μελετητής Αρχαίων Ελληνικών αλλά δίδασκε και Νέα Ελληνικά. Στο καταστατικό μας ορίζεται ότι πρώτος στόχος της Σχολής είναι ασφαλώς «να προωθήσει τη μελέτη της Ελληνικής Αρχαιολογίας» (αφού δεν μπορεί κανείς βέβαια να ασχοληθεί με την αρχαιολογία της Ελλάδας στη Βρετανία). Αλλά εκτός από σχολή Αρχαιολογίας οφείλει να είναι και «σχολή Κλασικών Σπουδών με την ευρύτερη έννοια. Θα μελετάται κάθε περίοδος της ελληνικής γλώσσας και λογοτεχνίας από τα πρώιμα στάδια μέχρι του παρόντος». Έτσι πιστεύω ότι εξαρχής δεν ήμασταν εδώ μόνο για να κάνουμε αρχαιολογία ή απλά για να διευκολύνουμε την πρόσβαση στα μνημεία κ.λπ. Το τρίτο σημείο είναι ότι η Σχολή οφείλει επίσης να είναι «ένα Κέντρο όπου οι Βρετανοί περιηγητές στην Ελλάδα θα μπορούν να αποκτούν πληροφορίες και να συμβουλευόμαστε βιβλία», και αυτό νομίζω πως ανταποκρινόταν στην ανάπτυξη του τουρισμού την εποχή εκείνη. Στα τέλη του 19ου αιώνα ο τουρισμός με την οργανωμένη έννοια γινόταν πιο κοινός αλλά και πιο «λαοφιλής». Υπήρχε ήδη από τον 17ο και τον 18ο αιώνα η «Μεγάλη Περιήγηση» της Ευρώπης, το Grand Tour, για όσους είχαν τη σχετική οικονομική άνεση. Αλλά τώρα ο τουρισμός αφορούσε πλέον αν όχι όλον τον κόσμο πολύ περισσότερους, κι έτσι η ΒΣΑ τον έλαβε υπόψη στους αρχικούς στόχους της. Έπειτα υπάρχει και ένας πολύ συγκεκριμένος ακαδημαϊκός λόγος: η αρχαιολογία άρχισε να αναγνωρίζεται, η Ελληνική Αρχαιολογία, ως μέρος της σφαιρικής κλασικής παιδείας. Έτσι η παιδεία δεν

11

Μεσσήνη: η Μονή Βουλκάνου στην κορυφή του όρους Ιθώμη. Λήψη κατά τη διάρκεια εκδρομής του Argonaut Camera Club, 1903-1904. Φωτ.: BSA SPHS Image Collection 01/4885.4281.

εστίαζε μόνο στη λογοτεχνία, στα κείμενα, αλλά και στον υλικό πολιτισμό. Το Πανεπιστήμιο του Κέιμπριτζ, για παράδειγμα, άλλαξε τον προπτυχιακό κύκλο σπουδών — το Τρίτος όπως ονομάζεται — ώστε να συμπεριλαμβάνει το μάθημα της Αρχαιολογίας. Και φυσικά αφού υπήρχε μια βάση εδώ, οι φοιτητές μπορούσαν να έρθουν να σπουδάσουν αρχαιολογία ως μέρος του πτυχίου τους.

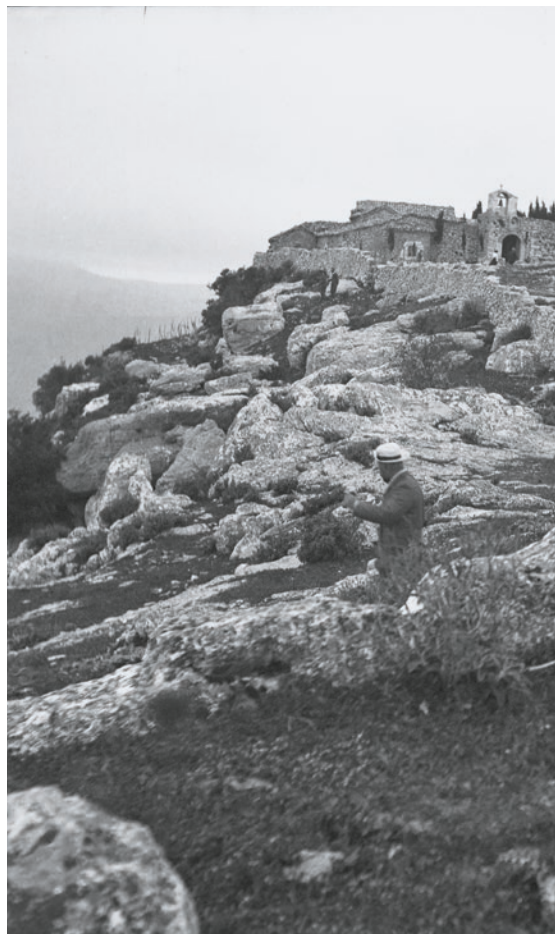
—Η Γαλλική Σχολή ανοίχτηκε στον βυζαντινό και τον νεότερο ελληνικό κόσμο σχετικά πρόσφατα. Ενώ στη δική σας περίπτωση αυτός ήταν ο στόχος σας, δηλαδή η αποστολή σας, εξαρχής. Υπό αυτή την έννοια είστε μοναδικοί.

Έτσι θέλω να πιστεύω! Υπάρχουν άλλες δύο πτυχές που έχουν ενδιαφέρον. Αφενός, τον πρώτο χρόνο ύπαρξής μας, το 1886, ο Robert Weir Schultz και ο Sidney Barnsley ήρθαν εδώ για το Byzantine Research Fund. Το Αρχείο του Byzantine Research Fund φυλάσσεται εδώ· είναι ένα από τα πρώτα αρχεία που προωθήσαμε σε ψηφιακή μορφή. Ο Barnsley και ο Weir Schultz ήρθαν για να μελετήσουν βυζαντινά οικοδομήματα· ήταν αρχιτέκτονες, όχι αρχαιολόγοι. Επίσης έδειξαν έντονο ενδιαφέρον για την τεκμηρίωση της βυζαντινής αρχιτεκτονικής, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στην Ανατολική Μεσόγειο. Ένα από τα στοιχεία που δίνουν μεγάλη αξία στο έργο τους είναι ότι κατέγραψαν τα κτήρια της Θεσσαλονίκης πριν από τη Μεγάλη Πυρκαγιά του 1917 και μεγάλο μέρος αυτού του υλικού φυλάσσεται στο αρχείο της Σχολής. Επομένως υπήρχε ήδη, από τα πρώτα χρόνια της ιστορίας μας, μια εστίαση στους βυζαντινούς χρόνους που δεν νομίζω ότι ήταν και τόσο διαδεδομένη στην ελληνική αρχαιολογία γενικότερα.

Αφετέρου, οι ανασκαφές του Evans στην Κνωσό εισήγαγαν μια θεωρητική προσέγγιση που δεν υπήρχε στην κλασική αρχαιολογία — η οποία έλκει τις ρίζες της από το *Altertumswissenschaft*, την «επιστήμη των αρχαίων πολιτισμών», που συμπορεύεται με την επιστήμη των κειμένων και της φιλολογίας. Ο ίδιος ο Evans δεν ήταν κλασικιστής· σπούδασε Ιστορία στην Οξφόρδη και επηρεάστηκε έντονα από τα ρεύματα των σημαντικών κλάδων της Ανθρωπολογίας και της Προϊστορίας στη Βρετανία στα τέλη του 19ου αιώνα. Ασπάστηκε τη θεωρία της εξέλιξης, πράγμα για το οποίο κατηγορείται σήμερα, όμως εκείνη την εποχή αποτελούσε μέρος του γενικού πνευματικού κλίματος. Όταν λοιπόν πήγε στην Κνωσό δεν επιχείρησε να την ερμηνεύσει μέσω κλασικών κειμένων. Εξάλλου δεν υπάρχουν πολλά μυθολογικά κείμενα σχετικά με την Κρήτη· δεν υπάρχει Τρωικός Πόλεμος για την Κρήτη, για παράδειγμα. Χρησιμοποίησε τις αναδυόμενες θεωρίες της Προϊστορίας και της Ανθρωπολογίας για να προσπαθήσει να ερμηνεύσει τους Μινωίτες του, τους κατοίκους της προϊστορικής Κρήτης. Πιστεύω ότι αυτό εισήγαγε μια διαφορετική σκοπιά, καθώς η Προϊστορία ήταν πάντα σημαντικότερο μέρος του έργου της Σχολής. Γι' αυτό και ήμασταν πάντα πολύ δεκτικοί προς την Ανθρωπολογία. Γιατί η Προϊστορία, αντίθετα με την Κλασική Αρχαιολογία, είναι στενά συνυφασμένη με την Ανθρωπολογία σε όλο τον 20ό και τον 21ο αιώνα.

Δεν νομίζω λοιπόν ότι η ΒΣΑ είχε κάποιο συγκεκριμένο θεωρητικό πλαίσιο εκτός από το εύρος της αποστολής μας, αλλά η Βυζαντινολογία και η Προϊστορία — τα δύο κάπως άτυπα ρεύματα που εισήχθησαν από νωρίς — την κατέστησαν εξαρχής διαφορετική. Και φυσικά η Προϊστορία είναι ένας κλάδος που ακολούθησαν και πολλές από τις άλλες σχολές. Έπειτα είναι και οι άνθρωποι. Έτσι για παράδειγμα ο Wace, όταν δούλεψε στη Θεσσαλία με τον Thompson τη δεκαετία του 1910, ασχολήθηκε με την αρχαιολογία αλλά ασχολήθηκε και με την εθνογραφία των Βλάχων.

Είναι και ο William Hasluck. Ήταν Βιβλιοθηκονόμος και Υποδιευθυντής από το 1911 μέχρι το 1915. Έκανε τεράστια δουλειά πάνω στην ιστορία των μεσαιωνικών και των νεότερων χρόνων, τη Βενετοκρατία, στην Ελλάδα, και έγραψε ένα βιβλίο που εκδόθηκε μετά τον θάνατό του σχετικά με τον Χριστιανισμό στην Τουρκία την εποχή των Σουλτάνων. Έχει τίτλο *Χριστιανισμός και Ισλάμ την εποχή των Σουλτάνων* (*Christianity and Islam under the Sultans*, 1929). Κι έπειτα ο Dawkins, που ήταν Διευθυντής από το 1906 μέχρι το

11

12

12

Ο Βρετανός αρχιτέκτονας Robert Weir Schultz (αριστερά) και ένας φίλος του στην εσωτερική αυλή της Μητρόπολης (ναός Αγ. Δημητρίου) στον Μυστρά, 1888–1890. Φωτ.: S.H. Barnsley. BSA Byzantine Research Fund Archive (BRF.WI.F-5).

1913, διενήργησε ανασκαφές στο Παλαίκαстро και σε άλλες περιοχές της Κρήτης αλλά μελέτησε και τις ελληνικές διαλέκτους της Κεντρικής Τουρκίας, της Καππαδοκίας, μέχρι και τον Πόντο, έως ότου διακόπηκαν οι έρευνές του εκεί από τον Α΄ Π.Π. Αργότερα έγινε καθηγητής Νέων Ελληνικών στην Οξφόρδη. Και ο Arnold Toynbee ήταν στη ΒΣΑ στα 1911–1912, ως πρώτος κάτοχος της Έδρας Κοραή στο Βασιλικό Κολέγιο του Λονδίνου. Επομένως, αυτό το εύρος ενδιαφερόντων υπήρχε στη ΒΣΑ σε όλη τη διάρκεια της πρώιμης ιστορίας της. Θέλω να πιστεύω ότι συνεχίζει να υπάρχει και σήμερα.

—**Διάβαζα για τις εκδόσεις σας με θέμα την οθωμανική Ελλάδα και τη μεταμεσαιωνική Μεσόγειο. Πώς θα σχολιάζατε αυτού του είδους τις εκδόσεις; Και όταν λέω «σχολιάζατε», εννοώ ποια είναι η σχέση της Βρετανικής Σχολής με αυτές; Οργανώνονται ή εκδίδονται από τη ΒΣΑ; Έχω και μια άλλη, επιμέρους ερώτηση: Ο όρος «μεταμεσαιωνικός» είναι αντίστοιχος του «μεταβυζαντινός»;** Οι δύο εκδόσεις στις οποίες αναφέραστε είναι το βιβλίο που γράψαμε με δύο συναδέλφους, τον Jack Davis και τη Fariba Zarinebaf, σχετικά με τη νοτιοδυτική Μεσσηνία στην Οθωμανική περίοδο, καθώς και ένα άρθρο που δημοσιεύσαμε με τη γυναίκα μου, την Deborah Harlan, για τα Κύθηρα από τη Βενετοκρατία μέχρι την Αγγλοκρατία. Όλος περιέργως, το διάστημα που έκανα την έρευνα πεδίου για το βιβλίο πάνω στην Οθωμανική περίοδο —με τίτλο *A Historical and Economic Geography of Ottoman Greece* (2007)— εργαζόμουν στην Αμερική, όπου δίδαξα για δεκατρία χρόνια, στο Πανεπιστήμιο του Γουισκόνσιν-Μάντισον. Το ερευνητικό πρόγραμμα ήταν το Περιφερειακό Αρχαιολογικό Πρόγραμμα Πύλου (Pylos Regional Archaeological Project – PRAP) που διάρκεσε από το 1991 έως το 1995, με άδεια που χορηγήθηκε στην Αμερικανική Σχολή. Επρόκειτο για ένα πρόγραμμα αρχαιολογικής έρευνας πεδίου, ένα πρόγραμμα περιφερειακών σπουδών, οπότε επιχειρούσαμε να κατανοήσουμε τα τοπία και τις ευρύτερες περιοχές και όχι συγκεκριμένα τις μεμονωμένες θέσεις, και βέβαια εξετάζαμε όλες τις ιστορικές περιόδους, επειδή η έρευνα πεδίου όφειλε να τις λάβει όλες υπόψη. Μάλιστα βρήκαμε παλαιολιθικά για πρώτη φορά στην περιοχή, καθώς και ευρήματα που φτάνουν μέχρι και τη σύγχρονη εποχή.

Εμένα και τον συνάδελφό μου Jack Davis, πρόην Διευθυντή της Αμερικανικής Σχολής, μας ενδιέφερε πολύ η Οθωμανική περίοδος και σταθήκαμε τυχεροί: βρήκαμε ένα *ντεφτέρ* (είδος φορολογικού μπτρώου και κτηματολογίου) του 1716, που περιγράφει με εκπληκτική λεπτομέρεια τις θέσεις στην περιοχή της Πύλου (που τότε ονομαζόταν Ναυαρίνο). Συνεργαστήκαμε με μια οθωμανολόγο, τη Fariba Zarinebaf, η οποία είναι τώρα καθηγήτρια στην Καλιφόρνια. Ήταν επομένως αφενός το ενδιαφέρον για την ιστορία μιας συγκεκριμένης περιοχής σε βάθος χρόνου, και αφετέρου η δυνατότητα σύνδεσης του κειμένου με το συγκεκριμένο τοπίο, δηλαδή ο συνδυασμός των κειμενικών δεδομένων με τα υλικά δεδομένα, σε αυτή την περίπτωση το τοπίο και τα αρχαιολογικά κατάλοιπα.

Η δεύτερη έκδοση, το άρθρο που δημοσιεύθηκε σε έναν τόμο για τη μεσαιωνική και τη μεταμεσαιωνική κεραμική στην Ανατολική Μεσόγειο (*Medieval and Post-Medieval Ceramics in the Eastern Mediterranean*, 2015), προέκυψε από ένα ερευνητικό πρόγραμμα της ΒΣΑ, το Kythera Island Project. Δίδασκα τότε στην Οξφόρδη και μετά πήγα στο Σέφιλντ και ήθελα να κάνω περίπου το ίδιο που κάναμε στη Μεσσηνία αλλά σε πολύ μικρότερη κλίμακα: να εξετάσω ένα συγκεκριμένο μέρος, τον οικισμό Κυριακάδικα Κυθήρων, και να επιχειρήσω να γράψω μια μικροϊστορία του.

Το χωριό μου τράβηξε την προσοχή επειδή είχα περάσει από εκεί πολλές φορές με το αυτοκίνητο, πριν αρχίσουμε να εξετάζουμε τις λεπτομέρειες. Έγραφα το άρθρο μαζί με τη γυναίκα μου, η οποία με βοήθησε με την έρευνα αρχείου. Επομένως, αυτό έγινε στο πλαίσιο ενός προγράμματος της Βρετανικής Σχολής στη συγκεκριμένη περιοχή.

—**Και το θέμα της μεταμεσαιωνικής περιόδου;**

Ξέρετε, υπάρχει μια απλή απάντηση. Το συνέδριο είχε τίτλο «Μεσαιωνική και μετα-

μεσαιωνική κεραμική» κι εμείς απλά τον υιοθετήσαμε για το άρθρο μας. Αλλά έχετε δίκιο: στο ελληνικό πλαίσιο η περίοδος που εξετάζαμε είναι η μεταβυζαντινή, που στα Κύθηρα ήταν η Βενετοκρατία, επομένως οι ορολογίες αλλάζουν λιγάκι ανάλογα με την περιοχή της Ελλάδας που εξετάζει κανείς. Βέβαια τα Κύθηρα πέρασαν από την εγκατάλειψη στην επανακατοίκηση κατά την Υστεροβυζαντινή περίοδο, κι έπειτα πέρασαν στα χέρια των Βενετών.

—Νόμιζα πως αναφερόσασταν στη Βενετοκρατία.

Ναι, αλλά το άρθρο καλύπτει και την Αγγλοκρατία, δηλαδή φτάνει μέχρι και την περίοδο του βρετανικού προτεκτοράτου των Κυθίων ως μέρους των Επτανήσων, παρά τη γεωγραφική τους θέση.

—Διδάσκετε λοιπόν Αιγαιακή Αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο του Σέφιλντ. Πόσο μεγάλο είναι το Αιγαίο για εσάς;

Νομίζω ότι είναι πάλι ένας όρος που χρειάζεται προσεκτικότερη ανάλυση. Για τους Αγγλοσάξονες μελετητές, πιστεύω ότι ο όρος «αιγαιακός» χρησιμοποιείται με τη χρονολογική έννοια, δηλαδή σημαίνει γενικά την προϊστορική ελληνική αρχαιολογία. Προτού αναλάβω καθηγητής Αιγαιακής Αρχαιολογίας στο Σέφιλντ, ήμουν καθηγητής Αιγαιακής Προϊστορίας στην Οξφόρδη και θεωρώ ότι το κοινό σημείο είναι το Αιγαίο. Τώρα, σχετικά με τη συγκεκριμένη ερώτησή σας για το γεωγραφικό εύρος της Αιγαιακής Αρχαιολογίας, αναμφισβήτητα καλύπτει και τις δύο πλευρές του Αιγαίου. Κατά κάποιο τρόπο αυτό ήταν και ένα κενό στην ελληνική αρχαιολογία, δηλαδή το ότι εστιάζει σε μεγάλο βαθμό στη δυτική πλευρά του Αιγαίου και στα νησιά, αλλά αυτή τη στιγμή γίνεται πολύ σημαντική έρευνα στο Τσεσμέ, για παράδειγμα, με τη συνεργασία του Εργαστηρίου Fitch της ΒΣΑ. Όταν βλέπουμε το αιγαιακό υλικό που έρχεται στο φως στη θέση αυτή και το οποίο ανάγεται στην πρόωμη Εποχή του Χαλκού, δεδομένου ότι φυσικά τότε δεν υπήρχε ούτε Τουρκία ούτε Ελλάδα, αλλά μια σειρά από νησιά που ένωναν δύο ηπείρους, διαπιστώνουμε ότι οι άνθρωποι μετακινούνταν συνέχεια από τη μια πλευρά στην άλλη.

—Μου κίνησε το ενδιαφέρον ένα παλαιότερο κείμενό σας σχετικά με το ανακτορικό σύστημα στην Ανατολή, στην Ελλάδα και στη Ρώμη, και ήθελα να σας ζητήσω να μας πείτε τα συμπεράσματά σας.

Ήταν μια βιβλιοκρισία και το συμπέρασμά μου ήταν ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά από τη μια περιοχή στην άλλη. Ξεκίνησα τη βιβλιοκρισία με μια παρατήρηση σχετικά με την ετυμολογία της λέξης «palatial», η οποία έλκει την καταγωγή της από τα λατινικά, το «Palatium», δηλαδή κάτι που βρίσκεται στον Παλατινό λόφο της Ρώμης. Έτσι περιγράφει ένα πολύ συγκεκριμένο μέρος αλλά φυσικά εμείς χρησιμοποιούμε τον όρο «palace» πιο γενικά. Νομίζω ότι το βασικό στοιχείο που αποκόμισα από αυτόν τον πολύ ενδιαφέροντα συνεδριακό τόμο —που είναι τώρα τριάντα ετών— ήταν ότι η λέξη «palace», δηλαδή «ανάκτορο», έχει δύο σημασίες. Από τη μια μεριά, έχει μια πολύ συγκεκριμένη αρχιτεκτονική σημασία που παραπέμπει σε μια μορφή οικοδομήματος. Έτσι στην Κρήτη, φυσικά, περιγράφει συγκροτήματα που αναπτύσσονται γύρω από μια κεντρική αυλή και μια δυτική αυλή με αποθηκευτικούς χώρους από πίσω κ.λπ. Στη Μεσοποταμία είναι λίγο-πολύ το ίδιο: το ανάκτορο έχει τα δικά του ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αλλά περιγράφει μια συγκεκριμένη αρχιτεκτονική. Όταν όμως χρησιμοποιούμε τον όρο υπό άλλη έννοια και τον συνδέσουμε με ένα σύστημα, για παράδειγμα, περιγράφει έναν τρόπο εξουσίας, έναν τρόπο εξαγωγής πρώτων υλών και ούτω καθεξής. Τα παραδείγματα στον τόμο ασφαλώς κάλυπταν χιλιετίες ολόκληρες από την πρόωμη Μεσοποταμία μέχρι και τη Ρωμαϊκή περίοδο, και οι τρόποι λειτουργίας ήταν βέβαια πολύ διαφορετικοί. Είναι αρκετά δύσκολο να βρει κανείς κοινά στοιχεία σε διαφορετικούς τόπους και χρόνους. Εκείνο που έμαθα από όλο αυτό ήταν ότι όσο περισσότερο εστιάζεις σε μια κατάσταση, τόσο πιο συγκεκριμένη

13

Πανοραμική άποψη της κοιλάδας του Ευρώτα, της Σπάρτης και του Ταΰγετου από το Μενελάειον. Φωτ.: John Bennet.

14

13

15

γίνεται. Μπορούμε να μιλήσουμε γενικά για ένα «ανακτορικό σύστημα» αλλά αυτό διαλύεται πολύ γρήγορα μόλις αρχίσουμε να εξετάζουμε τις συγκεκριμένες λεπτομέρειες.

—Ποια είναι η γνώμη σας για τις απόψεις του Jan Driessen και του Γιάννη Χαμπλάκη σχετικά με τα μινωικά ανάκτορα;

Ας ξεκινήσω λέγοντας ότι τους γνωρίζω πολύ καλά και τους δύο, είμαστε φίλοι — ελπίζω. Με τον Jan συνεργαζόμαστε από τις αρχές της δεκαετίας του '80, μοιραστήκαμε την πρώτη ανασκαφική μας εμπειρία στην Κνωσό το 1981, επομένως τον γνωρίζω πολλά χρόνια. Τον Γιάννη τον γνώρισα σαν νέο επιστήμονα που έκανε το διδακτορικό του στο Σέφιλντ αλλά πριν από τη θητεία μου εκεί. Εκείνο που θα μπορούσα να πω είναι ότι με κάποιες λεπτομέρειες διαφωνώ και με άλλες συμφωνώ. Εκείνο που μου αρέσει στο έργο τόσο του Jan όσο του Γιάννη είναι ότι και οι δύο προσπαθούν να δουν την ανθρώπινη πλευρά των γεγονότων. Δεν τους ενδιαφέρει μια απλή περιγραφή μορφών ή εικόνων, ούτε η χρήση των (λιγιστών) λογοτεχνικών κειμένων για να μιλήσουν για τα όσα συνέβαιναν. Προσπαθούν να κατανοήσουν την κοινωνία και την καθημερινότητα των ανθρώπων. Έτσι, τον Γιάννη τον ενδιαφέρει ειδικότερα το θέμα της αισθητηριακής αρχαιολογίας, προσπαθώντας να ανασυνθέσει τον τρόπο με τον οποίο αισθανόμαστε και βιώνουμε τον χώρο, και πιστεύω πως αυτός είναι ένας αξιόπαινος στόχος, είναι ένας καταπληκτικός τρόπος να προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε το παρελθόν. Για μένα το βασικό είναι ότι προσπαθούν να δουν τους ανθρώπους και όχι τα αντικείμενα. Ο Jan εστιάζει ίσως περισσότερο στις δομές, οι ιδέες του εμπειρεύουν μια σαφέστερα ανθρωπολογική σύγκριση, ειδικά σε ό,τι αφορά την ιδέα των «οικιακών κοινωνιών», που αντλεί από τον Lévi-Strauss. Αλλά αυτό που μου αρέσει στον τρόπο που το κάνει είναι ότι προσπαθεί να βρει τους αρχαιολογικούς συσχετισμούς αυτών των ιδεών: δεν λέει απλά «έτσι ζούμε επειδή έτσι λέει ο τάδε ανθρωπολόγος», λέει «ένας ανθρωπολόγος προβάλλει αυτά τα επιχειρήματα για τις οικιακές κοινωνίες, άρα πώς θα μπορούσε να λειτουργήσει αυτό στα ευρήματα που φέρνουμε στο φως;» Και οι δύο μιλούν για το ανάκτορο ως χώρο συνάθροισης, ως χώρο ομαδικών συμποσιών κ.λπ. και ως δομημένο περιβάλλον. Ο Jan προβάλλει πολύ πειστικά επιχειρήματα, πιστεύω, λέγοντας ότι το ανάκτορο μοιάζει να μιμείται το κρητικό τοπίο —τα βουνά— γύρω από αυτό. Με παρόμοιο τρόπο, ο Γιάννης, σε προηγούμενη εργασία του, μίλησε για τη σημασία των συνεστιάσεων σε σχέση με τις ταφές της 3ης χιλιετίας, και για το πώς αυτές αλλάζουν καθώς προχωράμε στη 2η χιλιετία με τις αρχές του «ανακτορικού συστήματος» — όρος που δεν πολυαρέσει ούτε στον ένα ούτε στον άλλο.

Το κυριότερο στοιχείο που αποκομίζω από τη δουλειά τους είναι η ανάγκη να πάμε πέρα από την υλικότητα και να ανακαλύψουμε την ανθρώπινη υπόσταση που κρύβεται πίσω της. Νομίζω ότι, παραδόξως, ελάχιστοι ερευνητές επιχειρούν να το κάνουν. Για να ανοίξω μια παρένθεση: Έχουμε το Εργαστήριο Fitch που κάνει αρχαιολογία με βάση την επιστήμη. Φαίνεται μια πολύ στεία και επιστημονική προσέγγιση. Αλλά το σημαντικότερο πράγμα που κάνουν στο Εργαστήριο Fitch είναι ότι καταλαβαίνουν πώς δουλεύουν οι αγγειοπλάστες, όχι μόνο ως άτομα που φτιάχνουν αγγεία αλλά και ως άνθρωποι που διακινούν τα αγγεία τους κ.λπ. Έτσι η ανάλυσή τους εδράζεται σε μια εθνογραφική προσέγγιση της κεραμικής. Άρα πάλι έχουμε μια αρχαιολογία που χρησιμοποιεί μεθόδους των θετικών επιστημών για να κατανοήσει την ανθρώπινη συμπεριφορά και δραστηριότητα πίσω από τα υλικά κατάλοιπα: πώς κινούνται οι άνθρωποι, πώς ανταλλάσσουν αγγεία, πώς μεταδίδουν τις τεχνικές, πώς αλλάζουν τη ζωή τους, για να το πούμε έτσι. Αυτό είναι το πολύτιμο για μένα, όχι μόνο στο έργο του Driessen και του Χαμπλάκη αλλά και άλλων, το ότι αποφεύγουν τη στεία περιγραφή.

—Υπάρχει μια ένταση μεταξύ των κειμένων και των υλικών αντικειμένων στο έργο σας. Πώς έχει εξελιχθεί η σκέψη σας γύρω από αυτό το θέμα;

Αυτό ξεκίνησε με τη διδακτορική μου διατριβή πάνω στην Υστερομινωική III περίοδο

στην Κρήτη, όπου επιχειρούσα να συνδυάσω τα γραπτά τεκμήρια της Γραμμικής Β με τα αρχαιολογικά τεκμήρια. Σε εκείνο το στάδιο, αυτό που με ενδιέφερε ήταν να συνδέσω συγκεκριμένα τοπωνύμια στα αρχεία της Γραμμικής Β με συγκεκριμένες περιοχές της Κρήτης και να μιλήσω για το πώς η καθεμιά από τις περιοχές εκείνες είχε μια κάπως διαφορετική σχέση με το κέντρο της Κνωσού. Ήδη σκεφτόμουν ότι τα κείμενα και η αρχαιολογία θα μπορούσαν να συνδυαστούν σε διαφορετικά επίπεδα. Ένα από τα επίπεδα αυτά, πολύ βασικό, είναι ότι αν το τοπωνύμιο Κνωσός αναφέρεται σε ένα κείμενο, εμείς ξέρουμε πού είναι η Κνωσός, κι έτσι μπορούμε να πάμε στη θέση αυτή και να χρησιμοποιήσουμε τα αρχαιολογικά δεδομένα για να ριζώσουμε περισσότερο φως σε ένα τοπωνύμιο που αναφέρεται σε ένα κείμενο. Άλλα παραδείγματα είναι η Τύλισος ή η Φαιστός. Κι έπειτα σε ένα άλλο επίπεδο υπήρχε μια δομική σχέση, οπότε μπορούμε να μιλήσουμε για γεωγραφικές σχέσεις μεταξύ τοπωνυμίων και να επιχειρήσουμε να ανασυνθέσουμε τη γεωγραφία της κνωσιακής επικράτειας, η οποία δεν έχει ξεκάθαρη γεωγραφία στα κείμενά της, σε αντίθεση με την Πύλο, όπου πήγα μετά στο πλαίσιο του προγράμματος που λέγαμε, του Pylos Regional Archaeological Project. Υπήρχαν όμως και άλλες δομικές προεκτάσεις όσον αφορά την ίδια την κοινωνία, τον τρόπο με τον οποίο δομείται. Έχουμε όρους όπως *wanax*, δηλαδή «άναξ», βασιλιάς ή άρχοντας, οπότε μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε το κείμενο για να προσπαθήσουμε να ανασυνθέσουμε τον τρόπο που λειτουργούσε η κοινωνία.

Υπάρχουν βέβαια και εντάσεις, πράγμα που συνειδητοποιήσα κυρίως όταν δούλενα με θέμα την Πύλο. Έκανα κάτι παρόμοιο με τις διαφόρων ειδών πληροφορίες σχετικά με τη γεωγραφία του βασιλείου της Πύλου καθώς και την ιστορία του. Ένα από τα πράγματα που μου έκαναν εντύπωση είναι ότι έχουμε κείμενα που μας δίνουν τον κατάλογο εδεσμάτων ενός γεύματος, με διάφορα είδη ζώων, αρσενικά ή θηλυκά, βόδια, αιγοπρόβατα, χοίρους κ.λπ., μεγάλες ποσότητες κρασιού, άλλα συστατικά κ.ο.κ. Αλλά όταν κοιτάζουμε τις απεικονίσεις των εκδηλώσεων αυτών σε κάποιες από τις τοιχογραφίες της Πύλου, το κυρίαρχο ζώο είναι ο ταύρος. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι η απεικόνιση είναι λάθος, απλά σημαίνει ότι αυτό επέλεξαν να προβάλουν οπτικά σε μια μεγαλύτερη ομάδα ανθρώπων, ενώ τα κείμενα καταγράφουν τον πλήρη κατάλογο. Και όταν εξετάζουμε τη ζωοαρχαιολογική μαρτυρία, όπως έκαναν στην Πύλο δύο συνάδελφοί μου, ο συνάδελφός μου από το Σέφιλντ Paul Halstead και η Βαλασία Ισαακίδου, ανακαλύπτουμε, όπως στις περισσότερες αρχαιολογικές θέσεις, ότι έτρωγαν διάφορα οικόσιτα ζώα. Όμως το πιο ενδιαφέρον είναι ότι τα οστά βοοειδών, τα βόδια που κυριαρχούν στην εικονογραφία αλλά όχι στα κείμενα, εναποτίθενται σε ειδικούς χώρους μετά την κατανάλωσή τους. Έτσι, μέσω της ζωοαρχαιολογικής μαρτυρίας βλέπουμε μια προτίμηση για το βόδι, τον ταύρο, το μεγάλο ζώο που μπορούσε να ταΐσει πολύ κόσμο, πράγμα που προβάλλεται στην εικονογραφία, ενώ τα κείμενα μας διηγούνται την πλήρη ιστορία, περιλαμβάνουν όλα τα συστατικά. Και φυσικά μετά μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τα κείμενα για να προτείνουμε, όπως θα έκανε ο Χαμπλάκς, πώς θα γινόταν ολόκληρο το γεύμα, με τις μυρωδιές, τα διάφορα φαγητά κ.λπ. Μπορούμε βέβαια να χρησιμοποιήσουμε και τον υλικό πολιτισμό, τα χιλιάδες αγγεία που βρίσκουμε στην Πύλο, και τα οποία καθόριζαν τον τρόπο με τον οποίο ο κόσμος έτρωγε, έπινε κ.ο.κ. Επομένως, είναι ένας πλουσιότερος τρόπος ερμηνείας, που δεν εδράζεται σε ένα μόνο σύνολο δεδομένων αλλά στον *συνδυασμό* όλων.

Ύστερα, συχνά βλέπουμε κείμενα Γραμμικής Β ως πληροφορία που τυχαίνει να βρίσκεται πάνω σε ένα κομμάτι πηλό. Δεν πρέπει να ξεχνάμε όμως ότι δεν θα είχαμε αυτά τα κείμενα αν δεν ήταν αρχαιολογικά αντικείμενα, επειδή θα είχαν χαθεί· έτσι λοιπόν πρέπει να έχουν μια υλική παρουσία, και επειδή έχουν μια υλική παρουσία υπάρχουν σε έναν συγκεκριμένο χώρο και χρόνο. Όμως το κείμενο που είναι γραμμένο πάνω τους δεν συνδέεται αποκλειστικά με εκείνο τον χώρο και τον χρόνο, επειδή μπορεί μεν να βρέθηκε στην Πύλο αλλά να αναφέρεται σε άλλο χώρο. Ορισμένες πινακίδες αναφέρονται σε κάτι στο μέλλον, που εξ' ορισμού δεν είναι πραγματικότητα τη στιγμή που γράφεται το

16

17

Τα Αστερούσια Όρη και η κορυφή Κόφινας, από το χωριό Καπετανιανιά στην Κρήτη. Φωτ.: John Bennet.

Ο John Bennet συζητάει για τα αποτελέσματα της ημερήσιας έρευνας με τον επικεφαλής της ανασκαφικής

ομάδας του PRAP Nigel Spencer.
Φωτ.: PRAP Archive.

κείμενο, ή μπορεί βέβαια να αναφέρονται σε κάτι στο παρελθόν· μπορούμε επίσης να γράψουμε ένα κείμενο για κάτι που δεν υπάρχει, ένα φανταστικό κείμενο. Αυτό το βλέπουμε και στην εικονογραφία με τον γρύπα. Δεν ξέρω αν έχετε δει ποτέ σας γρύπα, εγώ πάντως όχι. Δεν πιστεύω πως υπήρχαν. Αλλά φυσικά μπορεί κανείς να δημιουργήσει έναν εικονογραφικά και να μιλήσει γι' αυτόν. Έτσι λοιπόν το κείμενο είναι μια άλλου είδους πληροφορία απ' ό,τι το αρχαιολογικό υλικό. Και αυτό που σκέφτομαι τα τελευταία δέκα με δεκαπέντε χρόνια είναι ο τρόπος που χρησιμοποιείται το κείμενο. Υπάρχουν δύο σημαντικά σημεία: το ένα είναι ότι, αν δεν γνωρίζεις γραφή και ανάγνωση, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν ξέρεις τι γράφουν ή διαβάζουν οι γραφείς, ή τουλάχιστον αυτό που ισχυρίζονται ότι κάνουν. Επομένως, υπάρχει ένα στοιχείο εξουσίας που απορρέει από το γεγονός και μόνο ότι βλέπεις αυτούς τους ανθρώπους και τους ακούς να μιλάνε γι' αυτό που κάνουν, και γνωρίζεις ότι έχει κάποια επίπτωση στη δική σου ζωή, ότι πρέπει να δώσεις κάτι στις ανακτορικές αρχές.

Το δεύτερο σημείο είναι ότι ο τρόπος που κατασκευάζεται όλη η δομή εξαρτάται από μια ζωντανή παράσταση. Συγκεκριμένα, στην αίθουσα του θρόνου της Πύλου υπάρχει ένας άδειος θρόνος και έρχεται κάποιος, κάθεται και τότε διαμορφώνεται η συνολική εικόνα. Έτσι το κείμενο χάνει ουσιαστικά τη σημασία του εντός του όλου θεάματος· το κυριότερο είναι το φαγοπότι, η μουσική παράσταση, πιθανότατα με απαγγελία ποίησης, που βέβαια δεν έχει σωθεί επειδή είναι προφορική. Έτσι ο τρόπος που εμείς θεωρούμε ότι τα κείμενα υπάρχουν παντού —αυτή τη στιγμή καθόμαστε σε μια βιβλιοθήκη— δεν ίσχυε αναγκαστικά κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού, τουλάχιστον στην Πύλο. Τα θεάματα και οι εκδηλώσεις ήταν εκείνα που επηρέαζαν καθοριστικά τη ζωή των ανθρώπων. Τα κείμενα υπήρχαν, ήταν πολύ ισχυρά αλλά αντιπροσώπευαν μια σχετικά μικρή σημασίας και πολύ περιορισμένη και απόκρουση πρακτική.

—Πριν από πέντε χρόνια δώσατε μια διάλεξη. Χρησιμοποιήσατε μια λέξη που δεν καταλαβαίνω: ταφονομικός. Τι σημαίνει «ταφονομικός»;

Η ταφονομία είναι η μελέτη του τρόπου με τον οποίο τα υλικά τεκμήρια αποκτούν υπόσταση ως αρχαιολογικά αντικείμενα. Πώς βρέθηκε κάτι στο χώμα και τι του συμβαίνει μέχρι να το ανασκάψουμε. Δεν τοποθετείς απλά ένα ολόκληρο αντικείμενο μέσα στο χώμα. Καταρρέει, σπάει, και η εξέταση αυτής της διαδικασίας, η ανάλυση του πώς δημιουργήθηκε εκείνη η απόθεση, είναι η ταφονομία. Βγαίνει από τη λέξη «τάφος».

—Όστε τα αντικείμενα είναι οι νεκροί;

Είναι κατά κάποιο τρόπο οι νεκροί. Ναι, με μια πολύ ευρεία έννοια.

—Προλάβετε να σκεφτείτε κάτι που σας έκανε να γελάσετε; Κάποιο ανέκδοτο, κάποια παρεξήγηση μεταξύ Ελλήνων και Άγγλων, κάτι τέτοιο.

Υπάρχει ένα θαυμάσιο παράδειγμα, αλλά πολύ πριν από την εποχή μου. Η Ellen Bosanquet, η γυναίκα του Διευθυντή της Σχολής, έγραψε τα απομνημονεύματά της από τη ζωή της στην Αθήνα που δημοσιεύτηκαν το 1914, με τίτλο *Days in Attica*⁴. Γράφει ότι ξυπνάει ένα πρωί και βρίσκει ένα κατσίκι στον κήπο. Αυτό συνέβη αρκετές φορές και τελικά παγιδεύσαν το κατσίκι και το έβαλαν σε ένα είδος μάντρας. Τους χτυπάει κάποιος την πόρτα και ρωτάει: «Πού είναι το κατσίκι μου;» και του λένε «Δικό σας είναι το κατσίκι; Έτρωγε το χορτάρι μας!» Και αυτός απαντάει: «Και βέβαια τρώει το χορτάρι σας! Το έχω χρυσοπληρώσει!» Πλήρωνε τον κηπουρό για να βόσκει το κατσίκι στη Βρετανική Σχολή, πλήρης παρεξήγηση του τι συνέβαινε. Τίποτα τόσο αστείο δεν μου έχει συμβεί τα τελευταία εφτά χρόνια.

Αν θέλετε να ξέρετε τι μ' έκανε να κλάψω... μια λέξη: Brexit. ■

Μετάφραση από τα αγγλικά: Ρόζμαρι Τζανάκη

Σημειώσεις

- ¹ <https://www.thebritishacademy.ac.uk/international/research-institutes/> (τελευταία επίσκεψη: 8.5.2022).
- ² H. Waterhouse, *The British School at Athens: the First Hundred Years*, British School at Athens, London 1986.
- ³ A. Shapland / E. Stefani (επιμ.), *Archaeology Behind the Battle Lines. The Macedonian Campaign (1915–19) and its Legacy*, Routledge, London 2017.
- ⁴ E. Bosanquet, *Days in Attica*, Macmillan, London 1914.